

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ НАВИЧОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УСНОЇ ПРАКТИКИ

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Статтю присвячено використанню інноваційних методик формування навичок культури мовлення у студентів на заняттях з усної практики. Виходячи з загальних положень дидактики, мовознавства і психології розроблені основні принципи методики навчання іноземній мові. Розв'язання завдань щодо вдосконалення мовлення майбутніх вчителів вимагало широкого використання різноманітних комунікативних вправ на заняттях з усної практики.

Ключові слова: компетенція, комунікативна вправа, культура мовлення, методика навчання, навички, усне мовлення.

Довгополова Я.В. Методика использования навыков культуры речи у студентов на занятиях по устной практике. Стаття посвящена использованию инновационных методик формирования навыков культуры речи у студентов на занятиях по устной практике. Исходя из общих положений дидактики, языкознания и психологии, разработаны основные принципы методики обучения иностранному языку. Решение задач относительно совершенствования речи будущих учителей требовало широкого использования разнообразных коммуникативных упражнений на занятиях по устной практике.

Ключевые слова: коммуникативное упражнение, компетенция, культура речи, методика обучения, навыки, устная речь.

Dovgopolova Ia. V. Methodology of speech culture usage by the students at oral practice lessons. The article is devoted to the study of the innovative methodology of speech culture usage by the students at oral practice lessons. Proceeding from the principal proposition of didactics, linguistics and psychology, basic principles of methodology of foreign language teaching are developed. The solution of tasks in relation to perfection of future teachers' speech required wide usage of various communicative exercises at oral practice lessons.

Key words: communicative exercise, competence, oral speech, skills, speech culture, teaching methodology.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що входження України в нові міжнародні відносини як самостійної, незалежної й перспективної європейської країни вимагає більш високого рівня вихованості й освіченості фахівців, уміння пристосовуватися до соціальних умов, що постійно змінюються. Досконало володіючи мовою і технікою мовлення, фахівець може ефективно формувати й розвивати відповідні взаємовідносини з довіллям, впливати на соціальне оточення. А маючи на увазі багатоплановість людської особистості взагалі й складність освітньо-виховного процесу зокрема, можна передбачити, що підвищення культури мовлення викладача забезпечить його гармонійне входження в систему загальнодержавних і міжособистісних стосунків та досягнення успіху.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки майбутніх учителів, можна стверджувати, що в них ще недостатньо вивчено і розроблено теоретичні засади формування у студентів мовленнєвої компетентності. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень та досвіду з цього напрямку в університетській освіті, об'єктивної оцінки запропонованих технологій навчання й вивчення можливих шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки випускників вищої школи. Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень в царині професійної мовленнєвої культури майбутнього вчителя, вдосконалення механізмів, які регулюють якість його мовленнєвої діяльності.

Об'єктом дослідження є професійно-педагогічна підготовка студентів як носіїв високої загальної культури.

Предмет дослідження складають форми і методи формування навичок культури усного мовлення студентів в процесі вивчення іноземної мови.

Мета дослідження полягає в тому, щоб теоретично обґрунтувати специфіку формування мовленнєвих навичок у студентів ВНЗ та експериментально перевірити ефективність реалізації системи мовленнєвої підготовки студентів у навчальному процесі університету.

Матеріал дослідження включає теорію наукового пізнання культури і самопізнання та творчої самореалізації особистості (Б. Ананьєв, І. Бех, І. Зязюн та ін.); системний підхід до професійного становлення особистості (А. Бодальов, А. Капська та ін.); психолого-педагогічну теорію мовленнєвої культури та механізми її формування (С. Зарельська, В. Кан-Калік, В. Пасинок, Л. Савенкова, О. Штепа та ін.).

Мова формує високий рівень духовності й інтелекту людини, а у практичній мовленнєвій діяльності формує її комунікативну поведінку. Цей фактор є особливо важливим для майбутніх вчителів, тому що їхня комунікативна поведінка впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, на характер взаємин між учителем та учнями, на стиль їхньої діяльності.

Педагогічна ефективність мовлення вчителя багато в чому залежить від рівня володіння мовою, вміння здійснювати правильний вибір мовних засобів. Професійне мовлення вчителя повинно відповідати вимогам культури мови. Це важливий показник рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури. Його умовою є знання мови, адже мовлення є засобом існування, використання мови.

На підставі порівняльного аналізу праць таких авторів, як І. Білодіда, Р. Друженко, С. Зарельської, А. Слободчикова [1, 3, 4], зроблено висновок, що мета навчання мові в

сучасних вищих навчальних закладах полягає у формуванні мовної особистості, яка розвивається в етнічному середовищі, є носієм і транслятором культурних цінностей, активно наслідує традиції використання різномовних засобів у спілкуванні.

У ВНЗ з багатонаціональним контингентом студентів доцільно застосовувати лінгвокультурологічний підхід у викладанні іноземної мови, зокрема під час вивчення лексики, оскільки національно-культурна картина світу чи не найповніше виражається на лексико-семантичному рівні мови. Особливу увагу слід звернути на формування у студентів національних спільнот соціокультурної компетенції, а саме: розуміння національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки, звичаїв, правил, норм, соціальних умов, соціальних стереотипів того чи іншого народу, зафіксованих у мові, та вміння бачити спільне й відмінне у різних мовах, культурах, цінувати свою культуру, знати й поважати культури інших народів.

Показником мовного розвитку особистості є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мовлення, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вміння осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції студентів [2]. Мовленнєва компетенція охоплює систему мовленнєвих знань і вмінь, потрібних для спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності.

Змістова частина іноземної мови як навчального предмету має забезпечити готовність випускників ВНЗ до подальшого навчання, самоосвіти, активної участі в громадському, виробничому, культурному житті держави. Важливим критерієм відбору лінгвістичного матеріалу стає його потенціал у формуванні мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності студентів.

Проблема навчання студентів усному мовленню є однією з основних цілей, яка є найбільш складною у викладанні іноземних мов. Досягти практичного оволодіння мовою – це означає прищепити студентам навички і уміння розуміти і висловлювати думки так само, як і рідною мовою. Проблема полягає у тому, що навчання відбувається поза мовним середовищем, тому особливого значення набуває методика формування навичок культури усного мовлення. Слід зазначити, що ця проблема останніми роками стала однією з центральних в дослідженнях учених-філологів, методистів і викладачів іноземних мов. Їй присвячені роботи В. Пасинок [6], Л. Савенкова [7], О. Штепа [8] тощо.

Педагог для студента є перш за все носієм мови, що вивчається. Володіючи педагогічною майстерністю й сучасною методикою, він здатний створити найбільш оптимальні передумови для професійного оволодіння мовою студентами. Постійно

контактуючи із студентом, він керує процесом навчання і шляхом застосування самих різних прийомів і засобів постійно удосконалює його культуру мовлення. У психолого-педагогічній літературі велика увага приділяється мистецтву спілкування педагога і студента як найважливішому чиннику навчання. Вважається, що процес спілкування є формою комунікативної взаємодії осіб, які здійснюють різні види діяльності. Розглядаючи навчання як взаємодію викладача і студента, дослідники підкреслюють, що воно ґрунтується на соціально-психологічних принципах, які визначаються єдністю соціальних, міжособистісних відносин, контактів і взаємодій. Найпоширенішою формою навчального процесу є вербальне (мовне) спілкування, яке широко використовується в діяльності викладача і студента. Воно є вищою формою узагальненого віддзеркалення дійсності, універсальним засобом взаємодії між людьми.

Спеціального розгляду заслуговує питання про особливості процесу спілкування. Спілкування в навчальному процесі є органічною соціально-психологічною взаємодією педагога і об'єкта навчання, яке направлене на обмін інформацією, організацію взаємостосунків за допомогою комунікативних і інших засобів. Слід зазначити, що в сучасній педагогічній літературі підкреслюється рівність суб'єктів спілкування, викладач і студент розглядаються як суб'єкти навчального процесу. Таким чином, активній ролі студента, цілеспрямованості його діяльності, що визначає успіх навчання, приділяється важливе значення.

Виходячи з загальних положень дидактики, мовознавства і психології розроблені основні принципи методики навчання іноземній мові.

1. Принцип комунікативної спрямованості. Як було визначено вище, мовленнєва (вербальна) комунікація є найважливішим засобом навчання іноземній мові. У зв'язку з цим із самого початку навчання повинне мати комунікативну спрямованість з метою включення студентів в сферу реального спілкування. Вся система роботи викладача повинна створювати у студентів вмотивовані потреби в усно-мовленнєвій діяльності. Мовний матеріал, який відбирається для занять, повинен бути максимально наближеним до реального життя, природних потреб мовного спілкування.

2. Урахування диференційованого усного мовлення. Цей принцип передбачає диференціацію мовного матеріалу з урахуванням основних форм усного мовлення. Конкретизація цих форм і послідовність в їх вивченні дозволяє цілеспрямовано прищепити студентам навички мовленнєвої культури. Іншими словами, необхідний системний підхід до практичного засвоєння основних форм усного мовлення.

3. Моделювання типових комунікативних ситуацій. Найважливішим чинником усного спілкування є комунікативна ситуація. Моделювання типових комунікативних ситуацій давно визнане одним з найефективніших прийомів навчання іноземній мові. Кожна тема, що вивчається, повинна бути представленою системою комунікативних ситуацій, відібраних відповідно до комунікативно-дидактичних цілей. Чим ширше і різноманітніше представлені типові комунікативні ситуації, тим значніше потенційні можливості для оволодіння навичками усного мовлення.

4. Інтенсивна мовна практика. Процес навчання іноземній мові повинен бути безперервним з тим, щоб навички усного мовлення в результаті багаторазових повторень набували автоматичного характеру. Студенти повинні оволодіти основним корпусом лексики і синтаксичних конструкцій для того, щоб цілком вільно виражати свої думки. Успіх вирішення цієї задачі лежить у інтенсивній мовленнєвій практиці.

5. Поетапність формування мовленнєвих умінь. Цей принцип відповідає загальному призаному дидактичному принципу, що передбачає поетапність навчання. На кожному етапі навчання розв'язується одна конкретна задача, розвивається лише одна сторона мовленнєвого умінь. В результаті мовленнєвої практики засвоюється система умінь, що дозволяє студентам наблизитися до вільного володіння іноземною мовою.

6. Адекватність вправ характеру сформованої дії. Адекватність вправ характеру сформованої дії означає, що вправа, яка використовується в навчальному процесі повинна максимально відповідати вирішенню поставленої викладачем задачі. Іншими словами, навчальні дії повинні максимально відповідати реальним комунікативним діям.

Розв'язання завдань щодо вдосконалення мовлення майбутніх вчителів вимагало широкого використання інноваційних методів навчання іноземній мові. Провідне місце в ході занять з усної практики займали наступні комунікативні вправи: вправи на отримання відповіді на питання, реплікові вправи, ситуативні вправи, репродуктивні вправи, описові вправи, навчальні дискусії, усні розповіді, ініціативні вправи та інші.

Вправи на отримання відповіді на питання є одним з найважливіших і найпопулярніших в методиці навчання усному мовленню. Це пояснюється тим, що він відображає найпоширеніший вид реального спілкування: люди постійно вступають в діалоги, які мають форму отримання відповіді на питання. Питання вимагає від співбесідника відгуку, тому ніби то спонукає його до мовленнєвої діяльності.

Реплікові вправи. Вільна бесіда не завжди має форму відповіді на питання. Нерідко висловлювання співбесідників мають форму репліки – словесної реакції на думку того, хто

говорить. У навчальних умовах важко запрограмувати реакцію студентів, проте необхідні спеціальні вправи, які стимулюватимуть здатність реагувати на мову співбесідника.

Ситуативні вправи. Складнішим видом вправ є ситуативно-мовленнєва реакція на комплекс умовних або реальних обставин. Цю вправу називають навчально-мовленнєвою ситуацією. Створення її вимагає серйозної підготовки, моделювання конфліктів і участі студентів в їхньому вирішенні. Навчально-мовленнєва ситуація складається з трьох основних компонентів: завдання, опису ситуації і мовленнєвої реакції.

До *репродуктивних вправ* відносяться переказ, скорочено-вибірковий переказ і драматизація.

Переказ є однією з найпоширеніших репродуктивних вправ. Не дивлячись на те, що він вважається простою і доступною формою, він вимагає цілеспрямованої і кропіткої роботи викладача. Головна задача викладача – добитися від студентів розуміння тексту і вільної передачі його основного змісту. Переказ повинен бути засобом просування студентів в оволодінні культурою усного мовлення. Матеріал для переказу підбирається з урахуванням конкретних цілей щодо розвитку культури усного мовлення.

Описові вправи ґрунтуються на словесному описі матеріалу, який сприймається візуально. Вони розрізняються особливостями матеріалу, який використовується: картинка, слайд, телебачення, комп'ютер тощо. Серед них слід виділити нерухомі, які дозволяють тривале сприйняття матеріалу, і рухомі, які вимагають напруги пам'яті, оскільки повторення рухомих картин ускладнене. Візуальний матеріал створює передумови для висловлювання студентами своїх думок і відчуттів, стимулює творче мислення і розвиток усного мовлення.

Усна розповідь відноситься до числа одного з найважчих видів навчальної роботи студентів, який вимагає високого рівня підготовки, гарних навичок усного мовлення. Він є розгорненим монологом, за допомогою якого той, що говорить викладає певну інформацію. У ньому систематизуються всі види попередніх вправ.

Ініціативні вправи розраховані на розвиток активності в спілкуванні: уміння вступити в контакт, зацікавити співбесідника, поділитися певною інформацією. Для розвитку цих умінь використовують такі вправи: питання, прес-конференція, діалог, інтерв'ю.

Навчальна дискусія. Дискусія як вправа виконує важливу роль в мовленнєвому вдосконаленні студентів. Успіх її залежить перш за все від відповідності задач, які ставить викладач, рівню володіння мовою студентами. Спочатку задача повинна бути простою, в межах іншомовного матеріалу, відомого студентам.

Важливе місце після логіки та організації дискусії має культура мовлення. Адже не так вже й багато людей у ході суперечки вміють дотримуватися елементарної культури мовлення.

Це в першу чергу стосується використання необразливих, дипломатичних формулювань і т.п., це стосується вміння висловлювати лаконічно свою думку, не припускати двохзначного трактування своїх висловлювань і позицій.

Розроблена технологія мовленнєвої підготовки майбутнього вчителя ґрунтується на взаємодії і взаємозумовленості визначених мети, змісту, форм і методів навчання, спрямованих на формування й активізацію комплексу знань та умінь, мовленнєвої культури, творчого мислення та стимулювання мовленнєвого самовдосконалення. Виявлено позитивний вплив активно-творчих методів – дискусії, рольових ігор, змодельованих ситуацій, пошукових завдань тощо – на збагачення знань студентів, на якість їх прояву у мовленнєвій та педагогічній діяльності, а також на формування позитивної мотивації студентів щодо **вдосконалення власної мовленнєвої культури.**

Перспективи дослідження ми вбачаємо у поглибленні й розробці цілісної системи розвитку особистості через включення її у різноаспектні види мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І.К. Мовознавча наука і школа // Мовознавство і школа / Відп. ред. М.А. Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 5-21.
2. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2-5.
3. Друженко Р.С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Херсон, 2005. – 18 с.
4. Зарельская С.И., Слободчиков А.А. Развитие инициативной речи учащихся. – М.: Просвещение, 1983. – 127 с.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
6. Пасинок В.Г. Учитель і слово: технологія мовленнєвої підготовки майбутнього педагога. – Харків: Константа, 2004. – 207 с.
7. Савенкова Л.А. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх педагогів до професійного спілкування: Автореферат дисертації на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. – К., 1998. – 32 с.
8. Штепа О.Г. Рольові ігри в системі формування професійної мовленнєвої майстерності педагога. – К., 1998. – 32 с.

© Я.В. Довгополова, 2009